

Osmanlyda toý-şagalaňlaryň bezegi: Çeññiler we köçekler

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Osmanlyda toý-şagalaňlaryň bezegi: Çeññiler we köçekler

OSMANLYDA TOÝ-ŞAGALAŇLARYŇ BEZEGI: ÇEÑÑILER we KÖÇEKLER

Häzir «Osmanly» diýlende, köpleriň göz öňünde diňe berk ahlak düzgünleri bilen dolandyrylan jemgyyet janlanýar.

Pikir edilişiniň tersine, osmanly döwri häzirki wagtyň «osmanlyçy» görünjek bolýan birnäçeleriniň dar gözyetiminden giň dünýälere we köpugurly durmuşa eýedi.

Munuň iň anyk mysalyny toý-şagalaňlarda görmek mümkün.

Çeññiler we köçekler osmanlylaryň keýpi-sapa babatda göz öňüne getirip bolmajak çäk-çygyrlara ýetmekden çekinmändigini görkezýär.

Bu iki käriň eýeleri şygyrlara, miniatýuralara aralaşyşy ýaly, resmi dokumentlerdir jahankeşdeleriň eserlerinde-de özlerine

giň orun tapypdyr.

Köçeklerdir čeňñiler tansyň ýany bilen sazlary bilenem öňe saýlanypdyr. Bulam diňe tans boýunça däl, saz boýunça-da osmanlylaryň tapawutlanýan hoşniýetli garaýşa eýediklerini görkezýär.

Gynansak-da, edil häzir osmanly sazy diýlende diňe tüýdük (musiki) ýa-da mehteran ýaly saz gurallarynyň ýada düşmeginde, aslynda ullakan ýalňyşlyk bolup garşymyza çykýar. Bu barada aýratyn durup geçeris. Häzirlıkçe esasy gürrüňimizi dowam etdireliň.

Çeňñiler we köçekler – umuman alanda belli bir derejede osmanly teatry hasaplap boljak bu uguryň adamlary tansy we sazy utgaşdyryp bermekleri bilenem diýseň täsin obrazlar bolup çykyş edipdir.

Şu we şuňa meňzeş mysallar sebäpli daşary ýurtly käbir türkologlar türk teatryny XII asyra çenli uzaldýarlar.

Üstesine köçekler diňe Stambulyň çäkleri bilenem oňman, Anadoly medeniýetinde-de özlerine güýçli orun tapmagy başarırypdyr.

Çeňni medeniýetiňem, köcek medeniýetiňem kökleri Hindistanyň çäklerine çenli uzaýar.

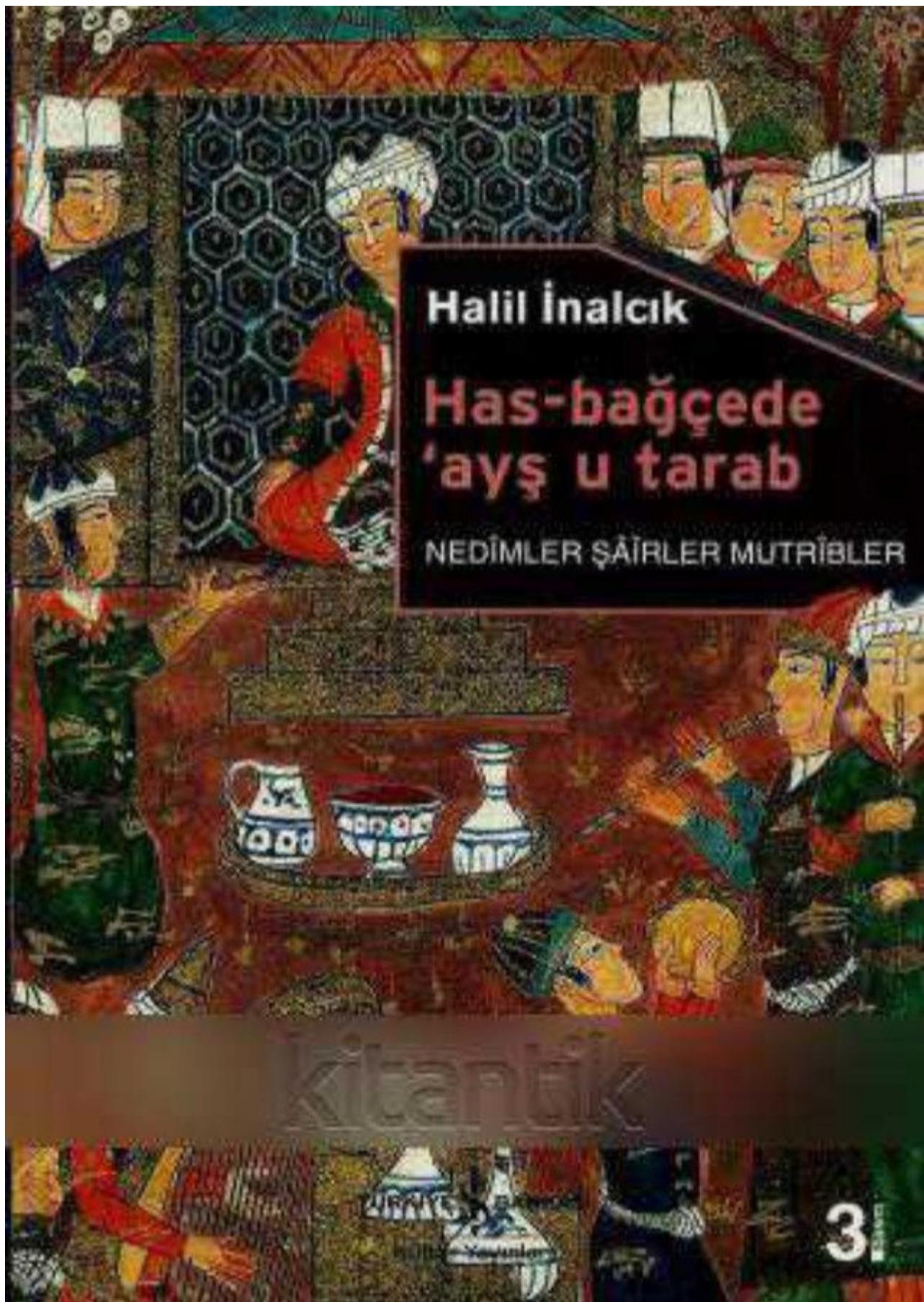
«Zenne medeniýeti» diýen umumy bapda toplap boljak bu medeniýet häzirem Hindistan, Owganystan, Päkistan ýaly ýurtlarda giňden ýaýran.

Bu medeniýetiň osmanly köşgünde beýle çalt ýaýramagynyň sebäbi-de patışanyň aşhana medeniýetini doly diýen ýaly Eýrandan almagydyr.

Pars medeniýetiniň öz düzümine hindi medeniýetindenem kän zatlary alandygy bilen parslarynyň täsirindäki osmanly aşhana-saçak medeniýeti-de zenne şagalaňna oňyn garapdyr.

Bu barada meşhur taryhçy Halil Inaljygyň «Has Bahçede Aýsu-Tarab» kitabyndan jikme-jikme maglumatlary tapyp bilersiňiz.

Geliň, osmanly toý-şagalaňlarynyň bezegi bolan hokgabazlar, jambazlar, perendebazlar, ataşbazlar bilen birlikde köçeklerdir čeňñiler hakda käbir maglumatlara göz gezdireliň.

- **Köçekleriň we čeňñileriň gysgaça taryhy**
Pars dilinden dilimize geçen bu söz «kiçijik» («küçük») ýa-da

«kiçijik haýwan» manysyny berýär.

Mämmet IV sazadalary sünnet edilende eden meşhur sünnet toýunda daşary ýurtly syýahatçylardan Kowel şeýle ýazgylary galdyrypdyr:

«*Bularyň göze ilip duranjalary örän bezemen, altyn-kümüs syýrmaly, ýüpek geýnerdi. Geýimleri tenlerine ýapyşyp, dyzlaryna çenli gelip, goly ýapyk, billerine, kiselerine we keýplerine görä baý guşak guşanardylar. Munuň aşagyndanam giň, topuklaryna ýetip duran etek geýerdiler.*

Bu etegem örän göze gelüwli, ala-mula, açık reňkde bolardy. Saçlaryny kesmezdiler, ýanlaryna seçelenip duran owadan saç lülelerini goýbererdiler. Käbirleri saçyny ýapardylar, käbirleri-de aşaklygyna goýberip ýa-da üstünü örtüp arkadan eginlerine dökerdi.

Köplenç kellelerine ýüpek başgap (kiçijik we jam görnüşinde) ýa-da galpak diýilik sütükli deriden tikilen başgap geýerdiler. Bularyň arasynda on ýaşlı owadan oglanjyk bardy, onuň saçy aýalyňky ýaly uzyndy. Onuň bilen dynç, gelşikli, 25 ýaşlı ýaş ýigit tans etdi. Ussatlyk bilen, sessiz, täsin, aklyňa gelip biljek her dürlü jalataýlyk bilen her dürlü hereketlere ýüz urdular. Galanlar dört, alty we käte sekiz kişilik topar bolup tans etdiler. Olaryň edýän tansy bedeni hasam ýygryp (gaty utandyryjy ýagdaý), ädimleri ýuwaşlyk bilen aýlap çilşirmäge, durmaga we pyrlanmaga esaslanýardy.

Gol hereketi, tans hereketi, el hereketi ýaly belli-başly hereketleri ýokdy. Ýa ýarpy, ýa-da doly halka bolardylar. Bir nagmadan beýleki nagma, bir henekden beýleki henege geçerdiler. Iñ soñunda janly saza aýak goşup, uzyn-uzyn aýlanardylar (derwüşler ýaly), durubam eglip salam bererdiler we ýakynlarynda duran çalguwjylaryň ýanyна ylgardylar».

Köçekler yüz keşbi gyza meñzeýän oglanlardan düzülipdir.

Tüýsüz we açık tenli bolmagy onuň bu kärde ornaşmagyna getiripdir.

Gyz ýaly görünmek üçin saçlaryny ösdüripdirler we tenleri görnüp durjak görnüşde geýnipdirler.

Hawa, ýşkynda diwana bolnup, jilt-jilt diwanlar ýazylan köçekler we ćeňñiler bolupdyr. Gynansak-da, bu kär bilen

meşgullanýanlary paýlaşyp bilmän köplenç ýanyçarlar gopgun turzupdyr. Bulam olaryň käriniň gadagan edilmegine getiripdir. Köçekler gadagan edilen döwürlerinde gazanjyny we tenini diýdimzor ýanyçarlarlar bilen paýlaşmaga mejbur bolupdyr.

Elbetde, her köçek ýa-da çeñni gomoseksualist bolmandyr. Ýöne hemme zatda bolşy ýaly, çeñnilik we köçeklik toý-şagalaňlaryň bezegi bolmakdan çykyp, pul gazanylýan pudaga öwrülip başlansoň, bidüzgüncilikleriňem ýoly açylipdyr.

Ýogsam bolmasa «çeñnileriň piri» hasaplanýan Çingene Çeñni Ysmaýylyň toý müňlerce adamyň gatnaşmagynda bolupdyr we nazy-nygmatly saçaklaryň soňy görünmeýän uly dabara bilen geçirilipdir.

Gynansk-da, toý Stambulyň taryhyndaky iň uly dawalardan biri bilen gutarypdyr, ýüzlerce adam biri-biri bilen ýumruga girip, toý dagapdyr.

Soň-soňlar bu dawany Çeñni Ysmaýylyň özünüň bilgesleýin gurnandygy belli bolupdyr.

Elbetde, bu hadysadan soň Çeñni Ysmaýyl köşgүň gözünden düşüp, güzeranyny aýy oýnatmak bilen dolamaga mejbur bolupdyr.

Mahmyt II-niň döwrüne gelenimizde, ýanyçarlar şäherdäki ähli köçekleri we çeñnileri ýapyşy ýaly, birnäçe ýüzi owadan oglany çeñni ýa-da köçek bolmaga mejbur etmegi patyşanyň gazabyny atlandyrypdyr.

Üstesine bandalaşyp barýan ýanyçarlar ýüzi owadan köçekler üçin san-sajaksız jenaýatlaryň bolmagyna-da sebäp bolansoň, patyşa ýörite perman çykaryp köçekligi gadagan edipdir.

Şonuň üçin Stambulda sanlary müňlerçä ýeten köçekleriň hemmesi Müsure gidip, Mämmedaly paşanyň köşgüne sygynypdyr.

Syýahatçymyz Öwlüýä Çelebi gomoseksualizmi ýaýýandygy üçin «Syýahatnamasynda» köçeklik bilen meşgullanýanlary gazaply ýepbekleyär:

«*Yetmiş tastan pelegiň çemberinden geçmiş, weledizyna, afytabmysal rakgaslar*».

Enderunly Fazyl Hüseýiniň ýazan «Çeñninama» we «Depderi-Yşk» eserperi köçeklerdir çeñnilere bildirilen gyzyklanmanyň iň esasy çeşmeleridir.

Daşary ýurtly syýahatçylaryň aýtmagyna görä, türkleriň özi

köçeklik etmändir. Sypatlary we saz medeniýeti taýdan syganlar we owadan bolýandyklary üçin jöhitlerdir ermeniler has köp köçeklik edýän eken.

Bu iş bilen meşgullanýanlara-da erkek atlaryň ýerine köcek ady berlipdir, mysal üçin meşhur ćeññilerden Küçük Ibowa berilen at «Gülli Patma» bolupdyr.

Birnäçe şahyr bu gajaman tansçylar üçin birnäçe şygylary ýazypdyr. Mysal üçin Şairde şeýle setirler bar:

*«Rakgas, bu halet seniň oýnuñdamydyr,
Aşyklarynyň günäsi boýnuñdamydyr,
Doýman şebi-walsyña şebi-ruze kibi
Eý simi-beden, saba goýnuñdamydyr».*

Gepiň keltesi, Sultan Mahmyt II-niň ýörite perman çykaryp, gadagan eden wagtyna çenli köçeklik we ćeññilik medeniýeti Stambul toý-şagalaňlarynyň esasy güýmenjeleriniň biri bolupdyr.

Sultan Abdyleziz Müsürdr resmi saparda bolan wagty Stambuldan göçüp gelen köçekleriň başdan geçirilen horluklary bilen ýakyndan gyzyklanypdyr we olar üçin ýazylan aýdynlary diňläp, umuman köşgün bu medeniýetiniň özüne duşman däldigini görkezipdir.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Çarşenbe, 28.08.2024 ý. Taryhy makalalar